

Axis Yayınları

Todd McGowan

HEGEL'DEN SONRA ÖZGÜRLEŞME

ÇELİŞKİLİ BİR DEVRİMİ GERÇEKLEŞTİRMEK

İngilizceden Çeviren:
Hakan Gürvit

Axis Yayınları

HEGEL'DEN SONRA ÖZGÜRLEŞME:
ÇELİŞKİLİ BİR DEVRİMİ GERÇEKLEŞTİRMEK – Todd McGowan

Orijinal adı:
Emancipation After Hegel: Achieving a Contradictory Revolution (2019)
Bu metnin orijinali 2019 yılında Columbia University Press tarafından New York'da yayımlanmıştır.

Türkçe yayım hakları © Axis Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayımcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Özgür Öğütcen
Çeviren: Hakan Gürvit
Yayıma hazırlayan: Bartu Şanlı
Kapak Tasarımı: Hamdi Akçay
Dizgi: DBY Ajans
Baskı ve Cilt: Ana Basın Yayın A.Ş.
Matbaa Sertifika No: 81860

Axis Yayınları
e-posta: axis@axisyayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 42925

1. Basım: İstanbul, 2026
ISBN 978-625-93961-7-0

Bilmemenin müridi Richard Boothby için

İçindekiler

Teşekkür 9
Giriş: Bölününce Düşer 13

Birinci Bölüm
Çelişkiye Giden Yol
Özgürleşmeyi Yeniden Tanımlamak 29

İkinci Bölüm
Freud'dan Sonra Hegel 69

Üçüncü Bölüm
Vernunft Derken Hegel Ne Kasteder 97

Dördüncü Bölüm
Tözün Tözsüzlüğü
Hegel'in Kayıp Uzuvlarını Yerlerine Koymak 135

Beşinci Bölüm
Aşk ve Mantık 159

Altıncı Bölüm
Deneyimden Nasıl Kaçınılır 187

Yedinci Bölüm
Tarihin Sonunu Sevmeyi Öğrenmek
Mantık Aracılığıyla Özgürlük.....211

Sekizinci Bölüm
Direnişe Direnmek veya Özgürlük Pozitif Bir Şeydir.....245

Dokuzuncu Bölüm
Mutlak veya Fiyasko.....273

Onuncu Bölüm
Çözüm Vaadı Olmadan Özgürleşme 307

Sonuç: Hegel'in Ağacını Yeniden Dikmek.....339

Teşekkür

5., 7. ve 8. Bölüm'de yer alan yazılar daha önce yayımlansa da bu baskı için gözden geçirilmiştir. Rowman ve Littlefield'a "Can Philosophy Love? Reflections and Encounters", ed. Cindy Zeiher ve Todd McGowan (Londra: Rowman and Littlefield, 2017), s.3–26 içindeki "Hegel in Love"ın bazı kısımlarının yeniden basımına izin verdikleri için müteşekkirim. *Continental Thought and Theory*'ye de Continental Thought and Theory 1, sayı 1 (2016), s.100–27 içindeki "The End of Resistance: Hegel's Insubstantial Freedom"ın bazı kısımlarının yeniden basımına ve *Crisis and Critique*'e *Crisis and Critique* 4, sayı 1 (2017) içindeki "Learning to Love the End of History: Freedom Through Logic"i kısmen yeniden basımına izinleri için teşekkür ederim.

Columbia University Press'ten Wendy Lochner'a teşekkür ederim. O, felsefi açıdan akla gelebilecek en usta ve zalimce müşfik bir editör. Ona gönderdiğim şey açısından simyaya inandığı için minnettarım. Ayrıca taslağı düzenleyen Susan Pensak'a cömert çalışması için de teşekkür ederim.

İkiz oğullarım Dashiell ve Theo Neroni, Hegel'in neyi kastettiğini anlayamadığım bir anda *Tinin Fenomenolojisi*'nin zor kısımlarını benim için sahnelediler.

Küçük bir çocukken, normal bir çocukluk için yalvarıp durmama rağmen bana çocuk kitapları yerine Hegel okuyan annem Sandi McGowan'a teşekkür ederim.

Diyalektik kesiyi ona alerjisi olan bir dünyaya tanıtan Emily Bernard ve Andrew Barnaby'ye yardımları için minnettarım.

Beni bir aşk ilişkisi biçiminde efendi-köle diyalektiğine yerleştirerek erken bir Hegel dersi verdiği için Jill Delaney-Shal'a teşekkür ederim.

Vermont Üniversitesi'nden Dekan William Falls'un cömert zaman hediyesi olmasaydı, bu proje çok daha uzun sürerdi. Bill, gördüğüm kadarıyla imkânsızı yapabilen -yüreğin yasasını başarıyla iktidara getiren- tek yönetici.

Teori Okuma Grubu -Joseph Acquisto, Sarah Alexander, Bea Bookchin, Hilary Neroni, John Waldron ve Hyon Joo Yoo- orayı yönetenlerin tüm çabalarına rağmen Vermont Üniversitesi'ni yaşanabilir kılıyor.

Her zaman Hegel'in örneğini izleyerek tikelliklerini evrensel uğruna feda eden Clint Burnham, Danny Cho, Joan Copjec, Jennifer Friedlander, Matthew Flisfeder, Henry Krips, Donald Kunze, Juan Pablo Lucchelli, Hugh Manon, Quentin Martin, Jonathan Mulrooney, Ken Reinhard, Frances Restuccia, Molly Rothenberg, Mari Ruti, Russell Sibriglia, Fabio Vighi, Louis-Paul Willis ve Jean Wyatt'a teşekkür ederim.

Sarah Alexander cömertçe bu kitabın birçok bölümünü okudu ve paha biçilmez tavsiyeler verdi. Ne yazık ki, kitabın argümanının kalitesi onu Hegel'den Marx'a yöneltti.

Slavoj Žižek'in çığır açıcı Hegel okuması asla aşılamaz. Onun çalışması bu kitap için olasılık koşuludur. Benimkinin onunki kadar uzun olamayacağını iddia etti ve bunun doğru olduğu ortaya çıktı.

Düşünceli okuması ile, kitaptaki birçok hatayı nasıl daha iyi gizleyebileceğimi gösteren Adrian Johnston'a teşekkürler. Tebdili kıyafetin nerelerde ayarlanması gerektiğine işaret etti.

Ryan Engley bu kitaptaki fikirlerin çoğu üzerinde benimle birlikte derinlemesine çalıştı. Sol Hegelciliğin bir laboratuvarı olan Wal-Mart'ta çalışarak mutlak bilgiyi edindi.

Çelişkilerin paradoksları gizlediğini bana sürekli hatırlatan Sheila Kunkle'a teşekkür ederim.

Anna Kornbluh'un keskin okuması bu kitabı küçülttü. Ormanın sakladığı ağaçları görebildi. Onun kısaltma önerileri olmasaydı, kitap ağırlıklarından kurtulamazdı.

Walter Davis tüm kitabı iki kez okudu ve her seferinde kapsamlı yorumlar yaptı. Acımasız bir arkadaşın taleplerinin acımasızlığını takdir ediyorum.

Bu kitap, Richard Boothby olmadan düşünülemezdi. İçgörülerin sıradan olduğu durumlarda dahi Rick, hayret etmekten asla geri kalmıyordu. Okyanusun ortasında kaldığı zamanlarda bile kitaba zaman ayırdı.

Son olarak, Paul Eisenstein, Walter Davis ve Hilary Neroni'ye teşekkür ederim. Hegel'i Paul'le öğrendim, Hegel'in söyledikleri konusunda Mac'le mücadele ettim ve Hilary ile ancak Hegel müsait olmadığı için evlenebildim.

Giriş
Bölününce Düşer

Ölümünden Sonra Gelen Felaket

Filozofların düşünsel mirası, ölümlerinden sonra kaçınılmaz olarak birtakım felaketlere uğrar. Bu akıbetten bütünüyle kurtulmuş büyük bir düşünür bulmak zordur. Katolik Kilisesi, Avrupa üzerindeki hâkimiyeti sırasında Aristoteles'i kendi teolojisinin temeli hâline getirdi; tiranlar Karl Marx'ın mirasına sahip çıktı; Naziler Friedrich Nietzsche'nin *Übermensch*'ini kendilerine ideal edindi; Amerikalı ego psikologları ise yaptıkları şeyin Freudcu psikanaliz olduğunu ilan etti. Bu felaketlerle karşılaştırıldığında Hegel'in ucuz atlattığı söylenebilir. Onun felsefesinin başına gelen felaket kitlesel imhaya yol açmadı, ama Hegel'in felsefi öneminin hakkıyla değerlendirilmesi imkânını ortadan kaldırdı.

Hegel'in felsefesi, ölümünden hemen sonra Sol ve Sağ Hegelciler arasındaki bölünmeyle birlikte bir felaket yaşamıştı.[1] Bekleneceği

1 Önde gelen Sol Hegelciler, (*The Life of Jesus*'ın yazarı) David Friedrich Strauss, Bruno Bauer, (*Hıristiyanlığın Özü*'nün yazarı) Ludwig Feuerbach ve Max Stirner. En önde gelen Sağ Hegelciler, (en başta felsefe tarihiyle tanınan) Johann Eduard Erdmann, Eduard Gans, (*Hegel's Aesthetics*'in editörü) Heinrich Hotho ve (*Hegel als deutscher Nationalphilosoph*'u yazan) Johann Karl Friedrich Rosenkranz.

üzere, bu çatışmadaki her iki taraf da, Hegel'in özel bir yorumunu savundu. Ama aynı zamanda felsefenin parçalarını da kendi aralarında paylaştırdılar. Sol Hegelciler, diyalektik yöntemi benimseyerek özneliğin tarihsel gelişimine odaklanırken, Sağ Hegelciler, kendileri adına Hegel'in Hıristiyanlığını ve devleti kucaklamasını benimsediler.[2] Sağ Hegelciler tarihe karışıp, Sol Hegelciler baskın çıkınca (öncelikle Karl Marx ve daha sonraki Marksistler aracılığıyla), Hegel'in mirası, onun Hıristiyan teolojisinin ya da devlete duyduğu hevesin izlerini taşımayı bıraktı.

Bir asırdan fazla bir süre boyunca, bu bölünme yararlı göründü. Sol Hegelciler, Hegel'in düşüncesinin meyvesini almış ve geride sadece çöpünü bırakmış gibi görünüyordu. Sol Hegelcilik, gezegen çapında insanları baskıcı durumlardan kurtaran Marksist devrimlere öncülük etmekle kalmadı, aynı zamanda diğerleri arasında György Lukács, Alexandre Kojève, Theodor Adorno, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir ve Frantz Fanon gibi yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından bazılarını da meydana getirdi. Bu açıdan bakıldığında, Hegel'in felsefesini istila eden bölünmeyi bir "felaket" olarak nitelendirmek zordur.[3]

---

2 Genç Hegelciler (Sol Hegelciler ile eşanlamlı) hakkındaki değerlendirmesinde, William J. Brazill, Sağ ve Sol Hegelciler arasındaki tartışmayı öncelikle din sorunundaki ayrılıklarıyla özetler. Brazill'e göre, "Genç Hegelciler Hıristiyan değillerdi, hümanisttiler. Ayrıca yalnızca Hegel'in etkisinin ürünü olan hümanizm, bunların birliğinin temelini oluşturdu ve onları sağ Hegelcilerden ayırdı." William J. Brazill, *The Young Hegelians* (New Haven: Yale University Press, 1970), 53.

3 Ya Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* ya da Alexandre Kojève'in *Introduction to the Reading of the Phenomenology of Spirit*'in yirminci yüzyılın en etkili felsefi eseri olduğu iddia edilebilir. Lukács, şeyleşme kavramını ortaya atarak Frankfurt Okulu'nun oluşumuna öncülük etmekle kalmadı, aynı zamanda Martin Heidegger'in bir dönüm noktası olan *Varlık ve Zaman*'ı etkileyen kökensel zamansallığın uzamsallaştırılmasını da teorileştirdi. Kojève, seminerine katılanların (Jacques Lacan, Maurice Merleau-Ponty, Georges Bataille ve pek

Ne var ki yirminci yüzyılın ardından bu hüküm artık o kadar kesin değildir. Marksist devrimlerin tümü başarısız olmuş, Hegel'in takipçilerinin açtığı felsefi alan da verimsizleşmiştir. Bugün Lukács'ın Hegelci Marksizmine ya da Sartre'ın varoluşçuluğuna bağlı kalanların sayısı azdır. Popüler olanın hegemonyasına karşı Adorno'nun geliştirdiği türden teorik direnişe artık yer kalmamış bir çağda, onun eleştirel teorisi bile eskimiş görünür. Hegel'in mirası yalnızca Sol Hegelcilerden ibaret olsaydı, onu artık bütünüyle ölü bir düşünür ilan etmemiz gerekirdi. Fakat on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Sol Hegelciliğinin başarısızlığı, bugün Hegel'in yeni bir yorumunu yeniden keşfetmek için bir imkân yaratıyor. Hegel'e dönmek için elverişli bir andayız.

Solcu muadilinin sona ermesine tepki olarak Sağ Hegelciliği yeniden diriltmek söz konusu olamaz; çünkü Sağ Hegelcilik, Hegel'in düşüncesini tanınmayacak ölçüde çarpıtmıştı. Ortadan kalkması yerindeydi. Ana Sol Hegelcilerin zaferinin neye yol açtığına baktığımızda, bu bölünmenin kendisine ilişkin değerlendirmemizi yeniden gözden geçirmemiz gerekir. Sol Hegelciler bütün iyi unsurları, diyalektiği, tarihi ve öznelliği alıp görünüşte ideolojik bir yük olan Hıristiyanlığı ve devleti bir kenara attılar; oysa bu yük, gerçekte Hegel'in felsefesinin radikalliğinin zorunlu bir parçasıydı. Sol Hegelci Ludwig Feuerbach, Tanrı'yı insanlığın bir yansıtmasına indirgeyerek Hegel'i geliştirdiğini düşünür, ama Hıristiyanlığı bir kenara atarken, farkında olmadan Hegel'in özgürlük anlayışını da çöpe atar.[4] Marx, devletin kapitalist sınıfın ideolojik aygıtından başka bir şey olmadığına inanır, fakat devleti reddederken toplumsal düzene yeniden tözsel bir

çok kişi) ve katılmayanların (Jean-Paul Sartre, Michel Foucault ve Judith Butler, sadece birkaç isim saymak gerekirse) düşüncelerinde yankılanan bir Hegel yorumu üretti.

4 Bkz. Ludwig Feuerbach, *The Essence of Christianity*, çev. George Eliot (New York: Harper, 1957).

otorite sokar. Sonuçta Hegel'in felsefesinin görünüşte gerici yönlerinin, onun teorik öneminin ayrılmaz bir parçası olduğu ortaya çıkar.

Hegel'in ölümünden sonraki durumu, orijinal Star Trek televizyon dizisinin "İçimdeki Düşman" başlıklı bölümünde Kaptan Kirk'ün (William Shatner) durumuyla paralellik gösteriyor. Bu bölümde, Kirk'ü bir gezegenden yıldız gemisine geri ışınlayan cihazdaki bir arıza, onun iki ayrı varlığa ayrılmasına neden olur –biri nezaketini, cömertliğini ve adalet duygusunu, diğeri ise saldırganlığını, gaddarlığını ve şehvetini somutlaştırır. Olay, mürettebatın diğer üyelerinin ve hatta Kirk'ün haberi olmadan gerçekleşir. Tıpkı hem Sol hem de Sağ Hegelciliğin kendilerini gerçek Hegelcilik olarak deneyimlemesi gibi, onun da her bir versiyonu kendisini Kirk olarak deneyimler. Bölünme belirginleştiğinde, ekip üyeleri nazik Kirk'e gerçek versiyon ve şiddetli olana sahte gibi davranırlar. Ama çok geçmeden bu şiddet kapasitesi olmaksızın Kirk'ün geminin kaptanlığını yapamayacağı anlaşılır. En itici nitelikleri tam da onu etkili bir yıldız gemisi kaptanı yapan özelliklerdir.[5]

Sol Hegelcilik, ışınlama cihazındaki bir arızaya benzer bir olay sonucunda ortaya çıktı. Hegel'in felsefesini modern dünyaya daha kabul edilebilir kılmak için onun en sevimsiz özelliklerini ayıkladı. Felsefesinin bu yeni biçimi artık ne Tanrı'nın ne de devletin önünde eğilecekti. Ne var ki Hegel de Kirk gibi, sevimsiz özelliklerinden arındırıldığında etkisini yitirir. Hegel'in düşüncesinde eskimiş görünen şeyler, aslında onun radikalliği açısından hayati önemdedir. Sol Hegelcilik yalnızca bebeği banyo suyuyla birlikte atmakla kalmadı, bebeğin bazı hayati organlarını da banyo suyu sandı. Hegel'in Hıristiyanlığa ve devlete bağlılığı ilk bakışta uyumculuk izlenimi verse de,

5 Bölümde ışınlama cihazının onarılması, Kirk'ün yeniden tekil bir varlık haline gelmesini sağlar. Fakat bu yeniden bütünleşme, kendi içindeki bölünmüşlüğü fark etmesiyle onu dönüştürür. Kirk yeniden bütün hale gelir, fakat Hegelci bir biçimde, bütünün kendi içinde çatışmalı olduğunu kavrar.

onun özgürleşme teorisinin kilit noktasını oluşturur. Hegel'in düşüncesinden Hıristiyanlığı ve devleti çıkardığımızda, felsefesinin sunduğu özgürlüğü de gözden kaçırırız.

Hıristiyanlık, Hegel'in felsefesinde edilgin biçimde muhafaza ettiği modernlik öncesi dünyadan kalma muhafazakâr bir unsur değildir. Tersine, Hegel'in felsefesi tam da Hıristiyanlık söz konusu olduğunda en modern haline ulaşır. Hegel, kavramın yapısını özdeşlik ile farklılığın özdeşliği olarak Hıristiyan sevgisinden çıkarır. Hegel'in mantığı, Kant'ın ödev felsefesinin ötesine geçmesini mümkün kılan Hıristiyan sevgisiyle başlar. Gelgelelim Hıristiyanlığın Hegel açısından asıl önemi, Tanrı'ya ne yaptığıyla ilgilidir.

Hegel'e göre Hıristiyanlık, kurtuluş ya da ilahi takdir dini değildir. Tersine, Tanrı'nın İsa suretinde görünerek çarmıhta ölmesiyle ilahi olanı bölünmüş bir özne olarak açığa çıkaran ilk dindir. Hegel, *Din Felsefesi*'nde şöyle der: "İlahi fikrin en yüksek yabancılaşması ... şu ifadede dile gelir: Tanrı öldü, Tanrı'nın kendisi öldü. Bu, tahayyülün önüne yarılmanın en derin uçurumunu getiren korkunç, dehşet verici bir tasarımdır."[6] Hegel'in burada sözünü ettiği yarılma Tanrı ile insanlık arasında değil, Tanrı'nın kendi içinde gerçekleşir: Tanrı'nın kendi içinde bölünmesidir. Bu bölünme olayı, yani İsa'nın çarmıha gerilmesi, inanan açısından dehşet verici bir andır; çünkü Tanrı'yı tözsel bir ilahi otorite olarak görme fikrini ortadan kaldırır. Fakat tam da bu nedenle aynı zamanda bir özgürleşme ânıdır.

6 G. W. F. Hegel, *Lectures on the Philosophy of Religion*, 3. cilt, *Consummate Religion*, çev. R. F. Brown, P.C. Hodgson ve J. M. Stewart, ed. Peter C. Hodgson, (Oxford: Clarendon, 2007), s.125 (çeviri değiştirilmiştir). Almanca şöyle yazıyor: "Die höchste Entäußerung der göttlichen Idee als Entäußerung ihrer selbst, d. i. die noch diese Entäußerung ist, drückt sich aus: Gott ist gestorben, Gott selbst ist tot -ist eine ungeheure, fürchterliche Vorstellung, die vor die Vorstellung den tiefsten Abgrund der Entzweiung bringt." G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, Teil 3: *Die vollendete Religion*, ed. Walter Jaeschke (Hamburg: Felix Meiner, 1984), s. 60.

Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte öte dünyanın Tanrı'sı, yani tözsel Tanrı, insanlığın katlandığı çelişkilerin aynısına boyun eğdiğini açığa vurur. İsa'nın ölümüyle Tanrı bir olmaktan çıkar ve özne haline gelir. Hıristiyanlığın bu olayı bizi, kendisiyle uyumlu bir özdeşliğe sahip tözsel bir Öteki, yani bir tanrısallık imgesinden kurtarır. İsa'nın çarmıha gerilişi aracılığıyla Tanrı'nın ölümünü deneyimleyen özne özgür bir öznedir. Ne var ki Hıristiyanların çoğu, bu çarmıha gerilişten sağ çıkan, öte dünyada bulunan tözsel ve anlaşılmaz bir Tanrı fikrini korur. Böylece Hıristiyanların çoğu, İsa'nın ölümünün kendilerine bahşettiği özgürlükten kaçınır.

Hıristiyan Kilisesi'nin yüzyıllar boyunca sürdürdüğü baskı ve cehaleti düşündüğümüzde, Hıristiyanlığın terk edilmesini ilerici bir adım olarak görmek son derece anlaşılırdır. Hıristiyan inancı yalnızca kültürel bir şovenizme değil, daha da kötüsü, köklü bir entelektüel geri kalmışlığa da tanıklık eder. Bu durum yalnızca Katolik Kilisesi'nin Avrupa'yı yüzyıllar boyunca denetimi altında tuttuğu dönem için değil, günümüz Hıristiyanlığı için de geçerlidir. Gerçekten inanan Hıristiyanlar, başka günahlarının yanı sıra, kadın haklarına karşı çıkan, eşcinselliği reddeden, militan milliyetçiliği yayan ve evrim olgusunu inkâr edenlerdir. Küresel bir bilanço çıkarılacak olsa, son hesapta Hıristiyanlığın sağladığı yarardan daha fazla zarar verdiği sonucuna varmak gerekirdi. Hegel bugün hayatta olsaydı, onun bile Marx'ın izinden giderek Hıristiyanlığı kendi sisteminden çıkaracağını söyleyesi geliyor insanın.

Ne var ki Hıristiyanlık, kendisini Hıristiyan olarak tanımlayan çeşitli kesimlerin benimsediği bu gerici siyasal tutumlardan ibaret değildir. Bu tutumlar birer sapkınlıktır; öte dünyanın Tanrı'sının bölünmüş bir özne haline geldiği, sonsuzun kendisini sonlu olarak göstermek zorunda olduğunu ortaya koyduğu Hıristiyan olayının radikalliğine ihanettir. Hegel'in bütün sistemini yıkmadan

vazgeçemeyeceği şey tam da bu olaydır. Marx'ın yaptığı gibi Hıristiyanlık sistemden çıkarıldığında, trajik sonuçlar doğuracak yeni ve tözsel bir tanrısallık biçimi kurulmuş olur.

Marksizmde bu yeni töz, çelişkiden arınmış tözsel bir gelecek biçimini alır. Hıristiyan olayından önceki öte dünyanın tözsel Tanrı'sı gibi, bu gelecek de her şeyi haklı çıkarır. Proleter devrimden sonra kurulacak özgürlük alanının tözsel olduğu inancı, bu geleceği gerçekleştirmek uğruna her türlü vahşetin işlenebilmesini mümkün kılar. Stalinizmin yükselişi, Marx'ın Hegelci Hıristiyanlıktan vazgeçmesinin ardından ortaya çıkan bu geleceğin tözselliğine duyulan bağlılıktan ayrı düşünülemez.

Hıristiyanlık gibi devlet de öznenin özgürlüğünde hayati bir rol oynar. Hegel, devletin ya da ona benzer bir kolektif yapının öznenin özgürlüğü için zorunlu bir koşul olduğuna inanır. Özgürlüğü insan varoluşunun doğal bir olgusu olarak görenlere göre ise devlet, özgürlüğün karşıtıdır. Komşularımızın elinde şiddet sonucu ölmekten kaçınmak için devletin belli ölçüde güç kullanmasını kabul edebiliriz; yine de devletin getirdiği kısıtlamalar özgürlüğümüz üzerinde bir sınır ve mümkün olsa kurtulmayı tercih edeceğimiz bir yüktür. Devlet bu nedenle talihsiz bir zorunluluk gibi görünür. Marx'ın sonunda devletin sönümlenmesini önermesinin nedeni de budur.

Hegel'in ölümünden bu yana devlet iktidarının yol açtığı suistimallere baktığımızda, Marx'ın haklı bir noktaya parmak bastığı görülür. İktidar, devletlerin kendi sınırları içinde insanları ezmekte oynadığı rolün yanı sıra, milyonlarca insanın hayatını mahveden bir dizi savaştan da sorumlu olmuştur. 6 Ağustos 1945'te tek bir hamleyle bir devlet yüz bini aşkın insanı anında öldürdü. Üstelik bu, faşistlerin değil, savaşın demokratik tarafının yaptığı bir eylemdi. Hıristiyanlık hakkındaki hüküm, belli bir dengede olumsuzsa, devlet hakkındaki hüküm çok daha ezici bir ağırlıkta öyledir.

Yine de devleti Hegel'in felsefesinden çıkarmanın etkileri, Hıristiyanlığı çıkarmak kadar zararlıdır. Devlet ya da ona benzer bir yapı, özneleri kendi özel dünyalarının yanılsamalarına bağlılıktan koparmak için gereklidir. Özne, devletle karşılaşması aracılığıyla kamusal varlığının mantıksal önceliğini kavrar. Devlet, öznenin özel bir varlık olmadan önce kamusal bir varlık olduğunu görmesini sağlayan biçimi sunar. Hegel devlete, öznelere sağladığı karşılıklı koruma nedeniyle değer vermez; ona göre bu, devleti yoksullaştıran bir anlayıştır. Devlete verdiği değer, onun öznelliğin kuruluşunda oynadığı kurucu rolden kaynaklanır. Devlet olmadan özne, kamusal olana bağımlılığını kavrayamayacağı için kendi özgürlüğünü de kavrayamaz.

Sol Hegelciliğin Hıristiyanlığı ve devleti devreden çıkarma hamlesi, daha yalın bir Hegelcilik ortaya çıkardı. Ludwig Feuerbach, Friedrich Engels ve Karl Marx'ı okumanın Hegel'i okumaktan daha az meşakkatli olduğunu kimse inkâr etmez. Sol Hegelciliği anlamak Hegel'i anlamaktan daha kolaydır; çünkü Hegel'in felsefesine uyguladığı bu cerrahi müdahale, çelişkinin sistem içindeki konumunu değiştirmiştir. Sol Hegelcilerle birlikte felsefe, çelişkiyi derinleştirme çabasından çıkıp onu aşma mücadelesine dönüşmüştür.[7]

Paris, Teksas

Sol Hegelciler ile Sağ Hegelciler arasındaki ayrım, bana göre Hegel felsefesinin temel savını gözden kaçırır: Varlığın kendisi çelişkilidir ve biz düşünme yoluyla bu çelişkiyi kavrayabiliriz. Özneler çelişkiyi ortadan kaldırmaya çalışmak yerine onu sürdürmeye ve daha da geliştirmeye yönelir. Çelişki düşünceye aykırı bir şey değil, hem

7 Sol Hegelcilik, sağduyunun felsefe üzerindeki zaferini işaret eder. Karşı karşıya kaldığımız çelişkileri sürdürmeye çalışmaktan çok aşmak için çabaladığımız kendinden menkul gibi görünür. Ancak Hegel'in tanımladığı şekliyle felsefe, kendinden menkul olanı reddetmektir. Ne kadar kendinden menkulse, çözmek için o kadar düşünce gerektirir.

düşünceye hem de varlığa hareket veren şeydir. Hegel'in felsefeye başlıca katkısı, çelişkiye ilişkin tarihsel hükmü tersine çevirmesidir. Çelişki, onun felsefesinin itici gücüdür.

Hegel felsefesinde çelişkinin oynadığı rol, geleneksel mantığın iki temel direğini, özdeşlik yasası ile çelişmezlik ilkesini, sorgulamaya açar. Her ne kadar bu iki yasa da (üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasıyla birlikte) çoğu zaman Aristoteles'e atfedilse de, onun özdeşlik yasasını gerçekten formüle ettiği bütünüyle açık değildir.[8] En azından Gottfried Leibniz'in *İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler*'de yaptığı gibi açıkça "her şey ne ise odur" ya da "A, A'dır" demez.[9] Leibniz, kendisiyle özdeşliği sıradan biçimde doğru kabul eder ve onu aklın temel doğrularından biri sayar. Bu yasa, bilgi veremeyecek kadar açıktır, ama aklın zemini üzerinde kalındığı sürece ona karşı çıkmak da mümkün değildir.

Aristoteles özdeşlik yasası konusunda ketum davranırken, çelişmezlik ilkesi konusunda çok daha açıktır. *Metafizik*'te bu ilkenin

8 G. W. F. Hegel, *The Phenomenology of Spirit*, çev. Terry Pinkard (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 40. Almanca: "In der Tat hat auch das nicht spekulative Denken sein Recht, das gültig." G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (Frankfurt: Suhrkamp, 1986), s. 61.

9 Alice Graves, Hegel'in geleneksel mantığın sıradan önermelerinin geçerliliğini, sonluluğun kendi uygun alanlarında kaldıkları ve sonsuz sorularına müdahale etmekten kaçındıkları sürece kabul ettiğini ileri sürer. "Böyle bir mantık, mütevazı bir şekilde kendi alanı içinde kalmalı ve standartlarıyla ölçülmeyecek konuları ele almaya çalışmamalıdır. Sonlu kategorilerini ve soyutlamalarını sanki her şeyi kapsayıcı ve dolayısıyla sonsuz ve mutlakmış gibi ilan etmemelidir. Alice Graves, "Hegel's Doctrine of Contradiction", *Journal of Speculative Philosophy* 22, 1/2 (1888), s.138. Sıradan ve spekülatif önermeler arasındaki ilişki sorununa yönelik bu düzgün çözümün sorunu, Hegel'i Kant'a dönüştürmesidir. Belli bir düşünme biçimine sınırlar koyan bir filozofa dönüşür. Aslında Hegel, tıpkı sıradan önermenin Graves'in onu sınırlamak isteyeceği uygun bölge içinde kalamayacağı gibi, sınırlar koymaya yönelik tüm girişimlerin sonunda sınırları aştığını kabul eder.

klasik tanımını verir. Şöyle der: "Aynı kişinin aynı anda aynı şeyin hem var olduğuna hem de var olmadığına inanması açıkça imkânsızdır, çünkü bir kişi bu noktada yanılıyor olsaydı, aynı anda birbirine karşıt görüşlere sahip olurdu. Bu nedenle bir kanıtlama yapan herkes, nihai bir inanç olarak bu ilkeye başvurur, çünkü bu ilke, diğer bütün aksiyomların da doğal başlangıç noktasıdır."[10] Aristoteles, bu ilkenin reddedilmesindeki sorunu görür: İnsan her şeyi söyleyebilir hale gelir ve böylece anlamlı hiçbir şey söyleyemez. Anlamlı konuşma, özdeşlik yasasının olumsuz biçiminden başka bir şey olmayan çelişmezlik ilkesine bağlı kalmayı gerektiriyor gibidir. Bir elmanın elma olmadığını söyleyerek özdeşlik yasasını ihlal eden kişi çelişkiye düşer.

Hegel'in özdeşlik yasası konusundaki konumu açıktır. Özdeşlik yasasının eklemlendiği önerme biçimi, bu yasanın kendi kendini çürütmesini ortaya koyar. Bir önerme yoluyla bir kimliği formüle etme girişimi, istemeden de olsa, kimliğin saf olarak kendisi olmadığını ortaya çıkarır. Hegel, *Mantık Bilimi*'nde, "Böyle bir *özdeşlik* konuşması ... *kendi kendisiyle çelişir*" der. Bunu yapar, çünkü önerme biçimi "seyri içinde ötekinin ortaya çıktığı bir düşünme hareketini" gerektirir.[11] Ötekilik kabul edilmese bile, yine de kimliğin oluşumunda bir kayboluş uğrağı olarak yer alır. Ötekilik, yasanın eklemlenmesiyle ortaya çıkar. Özdeşlik, onu neyin olumsuzladığına bağlıdır. Bu anlamda, Hegel'in özdeşlik yasasına meydan okuması, çelişmezlik ilkesini sorgulamasından ayrılamaz.

Hegel yorumcuları, onun çelişmezlik ilkesiyle ilişkisi konusunda bölünmüş durumdalar. Bir yandan, Béatrice Longuenesse, Hegel'in

10 Aristoteles, *Metaphysics,* 4:3.

11 G. W. F. Hegel, *Science of Logic,* çev. George Di Giovanni (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 360. Almanca şu şekildedir: "Solches identische Reden widerspricht sich selbst ... es liegt diese reine Bewegung der Reflexion darin, in der das Andere nur als Schein, als unmittelbares Verschwinden auftritt." G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik II* (Frankfurt: Suhrkamp, 1986), s. 44.

düşüncesindeki çelişkinin rolünün hiçbir şekilde çelişmezlik ilkesini tehdit etmediği ve varlığın kendisinin çelişkili olabileceğini öne sürmediği konusunda ısrar eder.[12] Bu konum, özellikle Hegel'i öncelikle bir epistemolog olarak görenler arasında geniş bir taraftar kitlesine sahiptir. Öte yandan Slavoj Žižek, Hegel'in felsefesinin tüm amacının "çelişkiyi her özdeşliğin (kimliğin) içsel bir koşulu olarak kabul etmek" olduğu konusunda ısrar eder.[13] Bu sorun üzerinde Longuenesse ve Žižek arasındaki bu aşırı zıtlık konunun Hegel yorumcularını ne düzeyde bölmüş olduğunu da gösterir. Çelişmezlik ilkesi hakkındaki bu soruyu nasıl yanıtladığımız, Hegel'in projesini nasıl anladığımızı belirler. Žižek bizi doğru yola sokuyor ama o bile çelişki yönünde yeterince ileri gitmiyor. Mesele sadece çelişkiyi kabul etmek değil, onun bizim düşüncelerimizi ve eylemlerimizi nasıl yönlendirdiğini görmektir. Çelişkiden geri çekilmeyiz, ama onu ararız.

Bununla birlikte Hegel, çelişmezlik ilkesini dosdoğru reddetmez. "Fransa'daki Paris kenti Teksas'tadır" gibi açıkça çelişkili önermeler kuramayız. İnsan kendine her şeyi söyleme izni verirse, aslında hiçbir şey söyleyemez. Hegel bunun yerine, çelişmezlik ilkesinin kendi kendisini çürüttüğünü gösterir. Bir dizi felsefi konumu incelerken çelişmezlik ilkesini sonuna kadar izlediğimizde, sonunda çelişmezlikte ısrar etmenin bizi çelişkiye götürdüğünü keşfederiz.

12 Longuenesse şöyle der: "Aslında, bana göre, Hegelci çelişkiyle ilgili tehdit edici yanlış anlaşılmaları onun ne mantıksal çelişki ilkesinin çürütülmesi ne de düşünceden bağımsız olarak kavranan varlıktaki bir ilişkiyi tanımlayan bir ontolojik kategori olmadığını göstererek dağıtmak önemli görünüyor." Béatrice Longuenesse, *Hegel et la critique de la métaphysique*, 2. baskı (Paris: Vrin, 2015), 84. Longuenesse'in Hegel'in çelişmezlik ilkesini ihlal eden biri olarak yorumunun eleştirisi, onun düşüncesinden herhangi bir ontolojik çıkarımı ortadan kaldıran söndürücü bir okumadır. Longuenesse'in bu iddiayı ilk kez ileri sürmesinden bu yana geçen yıllarda (ilk kitabın 1981 baskısı), bu söndürücü okuma tarzı Hegel yorumcuları arasında giderek daha fazla popüler oldu.

13 Slavoj Žižek, *The Sublime Object of Ideology* (Londra: Verso, 1989), s. 6.

Hegel'in başlıca eserlerinin her biri bu yolu izler. Hegel, çelişmezlik ilkesinden yararlanarak bir konumun nasıl kendi kendisiyle çatıştığını gösterir. Bu çatışma onu, önceki konumu çökerten çelişkiden kaçınan, fakat bu kez yeni bir çelişki doğuran bir sonraki konuma götürür. Örneğin *Tinin Fenomenolojisi*'nin başında duyu kesinliğini çözen çelişkiyi ortaya çıkardıktan sonra algıya geçer. Algı bu çelişkiden kaçınır, fakat önceki çelişkiye getirdiği çözümle farkında olmadan yeni bir çelişki yaratır. Hegel, mutlağa, yani çelişkinin ortadan kaldırılamaz olduğunun açığa çıktığı noktaya ulaşıncaya kadar bu şekilde ilerler. Çelişmezlik ilkesini ancak burada, mutlakta reddeder. Bu noktaya ulaşmak Hegel'in, çelişkinin her şeyde oynadığı merkezi rolü görmesini sağlar.

Hegel'e göre, varlık ile hiçlik arasındaki fark gibi açık bir karşıtlıktan yola çıktığımda, çok geçmeden bu karşıtlığın göründüğü kadar açık olmadığını keşfederim. Saf varlık, oluşta açığa çıkan hiçlikle ilişkisi olmaksızın saf hiçlikten ayırt edilemez. Varlık, var olabilmek için hiçliğe ihtiyaç duyar. Çelişki, her özdeşliğin kaçınılmaz biçimde saf olmayışının, yani yalnızca kendisi olarak kalamamasının adıdır.

Özdeşlik, kusursuz kendilik-özdeşliğinin eksikliğini ortaya çıkaran bir tür ötekiliği ortaya koymadan, özdeşlik olmaktan acizdir. Hegel'in formel düşünme dediği şeyin başarısızlığı, çelişkinin gerekliliğini açıklayamamasında yatar. Hegel'in *Mantık Bilimi*'nde belirttiği gibi, "Formel düşünmenin kendisi için ortaya koyduğu sağlam ilke ... çelişkinin düşünülemeyeceğidir. Ama aslında çelişki düşüncesi, kavramın esas anıdır. Formel düşünce aslında onu düşünür, ancak hemen gözlerini ondan kaçırır."[14] Çelişkiden arınmış olduğuna inanan formel düşünce bile, işlemlerini gerçekleştirmek için çelişkiden

14 Hegel, *Science of Logic*, s. 745. Almancası şöyledir: "Es macht sich darüber den bestimmten Grundsatz, daß der Widerspruch nicht denkbar sei; in der Tat aber ist das Denken denkt denselben auch faktisch, nur sieht es sogleich von ihm weg und geht von ihm." Hegel, *Wissenschaft der Logik II*, s. 562–63.

geçmek zorundadır. Onun özdeşlik formülasyonları zorunlu olarak bu aynı kimliğin olumsuzlanmasını içerir, ancak formel düşünce bu olumsuzlamayı özdeşlikten dışsal ve ayrı tutar. Sonuç olarak, çelişki formel düşünce içinde bastırılmış olarak kalır. Hegel'in felsefesi bu bastırılmış olanın geri dönüşüdür.

Hegel çelişkiyi sadece mantıkla sınırlamaz. En tartışmalı hamlelerinden birinde, doğadaki çelişkileri de görür. Ama bununla ne demek istediğini incelediğimizde, başlangıçta göründüğünden daha az tuhaf hale gelir. Hegel'e göre, doğal dünyadaki varlıklar hiçbir zaman oldukları gibi değildir. Organik varlıklar yiyerek, büyüyerek ve sonunda ölerek sürekli olarak olduklarından farklı hale gelirler. İnorganik dünya bile olduğu gibi olamaz: buzullar erir ve yıldızlar nova olur. Hegel bu değişiklikleri çelişkiye bağlar çünkü aynı bozulmanın hem mantıkta hem de dünyada iş başında olduğunu görür. Ancak öznelerin çelişkiyle doğal dünyanınkinden çok daha farklı bir ilişkisi vardır.

Hegel'in tin (*Geist*) dediği şey, doğal dünyanın yaptığı gibi çelişkiye yenik düşmek yerine, tam da bu düşüncenin çelişkiyi kavrama kapasitesidir. Çelişkinin çözümsüz olduğunu kabul etmek, Hegel'in felsefenin görevini yeniden tasavvur etmesini sağlar. Felsefe, çelişmezlik ilkesi üzerindeki ısrarla çelişkinin çözümsüzlüğünü ortaya çıkarma dürtüsü haline gelir. Sonuç, çelişkili bir mantık değil, kendi yetersizlik anını ortaya çıkaran bir mantıktır.

Hegel'in gördüğü gibi, çelişkinin yalnızca düşünülebilir değil, aynı zamanda mümkün olduğunu da kabul etmeyi reddetmek, bizi her özdeşlik iddiasına özdeş olmayanın dahil edilmesini gerektiren düşünme ediminin kendisini açıklamaktan aciz bırakırdı. Olumsuzlamadan arınmış bir özdeşlik, tamamen hareketsiz, yalıtılmış ve nihayet tanımlanamaz olacaktır. Kimliğin ne ise o hale gelmesi, özdeşlikle çelişen olumsuzlama yoluyla olur. İronik bir şekilde, Hegel'e göre çelişki olasılığını reddetmek kendi içinde çelişkilidir. Herhangi bir şey düşünme ediminde, bir çeşit çelişki, farklılığa doğru bir özdeşlik hareketi düşünürüz.

Hegel'de çelişki, transandantal ve *a priori* bir hakikat olarak iş görmez; tersine, Hegel'in karşılaştığı her konumu sonuna kadar düşünme girişiminin içinden doğar. Başka düşünürlerin yaptığı gibi çelişkileri ortadan kaldırmaya çalışmak yerine Hegel, çelişkinin özne açısından kurucu statüsünü keşfedebilmek için onları açığa çıkarmayı amaçlar. Çelişkide, düşüncenin yıkıma uğradığı yeri ve paradoksal biçimde, düşüncenin verimliliğinin kaynağını görür. Son kertede çelişkinin zorunluluğunu kabul etmezsek, düşünmenin kendisini bütünüyle yitiririz.

En basit önermeyi dile getirmeye kalkıştığımızda bile çelişki her fırsatta kendini gösterir. Çelişki sadece bir düşünce hatası değil, varlığın bir ön koşulu ise, o zaman kaçınılması imkânsız hale gelir. Çelişkilerin kaçınılmazlığını kabul etmek, herhangi bir şey söyleme yetkisi olmaktansa, kişiyi söylenenlere daha fazla dikkat etmeye zorlar. Kurucu rolüne ihanet etmekten kaçınmak için çelişkinin nihai kaçınılmazlığını kişinin düşüncesinin dokusuna entegre etmesi gerekir. Çelişki filozofunun açık sözlülükten sakınması ve muğlaklık için çabalaması gerekmez. Bunun yerine, bu filozof, her önermenin formülasyonunda çelişkinin etkisini hesaba katmak zorundadır.

Çelişkiler, üstesinden gelinmesi gereken sorunlar gibi görünüyor, bu nedenle hem Hegel'in diyalektiğinin geleneksel yorumu hem de Marx'ın materyalist versiyonu çok çekicidir. Ancak Hegel'in bir düşünür olarak önemi, *Tinin Fenomenolojisi*'nin önsözündeki "çok iyi bilindiği için, öyle iyi bilinen şey bilişsel olarak bilinmez" şeklindeki önsözünde açıkça ortaya koyduğu gibi, sağduyuya meydan okuma yeteneğinden kaynaklanmaktadır.[15] Hegel, çelişkinin sadece öznelliğimizde değil, varlığın kendi doğasında bile oynadığı yapılandırıcı

15 G. W. F. Hegel, *The Phenomenology of Spirit*, çev. Terry Pinkard (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 20 (çevirisi değiştirilmiştir). Almanca şöyledir: "Das bekannte überhaupt ist darum, weil es bekannt ist, nicht erkannt." G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (Frankfurt: Suhrkamp, 1986), s. 35.

rolü kabul ederek, özgürlük, eşitlik ve dayanışma için ontolojik bir temel sağlayan felsefi bir devrim gerçekleştirir. Ancak Sol Hegelciler ilerleme adına onun teorik olarak en radikal özelliklerini ellerinden aldıklarında, Hegel'in felsefesi devrimci statüsünü kaybeder.

Bölünmeden önceki Hegel felsefesine artık geri dönülemez. Hasar çoktan verilmiştir. Ama bu hasar aynı zamanda Hegel'le yeniden karşılaşmak, ne takipçilerinin ne de Hegel'in kendisinin gereğince görebildiği imkânları fark etmek için bir fırsattır. Hegel'in ölümünden bu yana geçen yıllar, Sol Hegelciliğin görkemli başarısızlığına ve Sağ Hegelciliğin sessizce ortadan kayboluşuna tanıklık etti.[16] Her iki kampın da yanlış adımları, yeni ve radikal bir Hegel'in önünü açtı. Hegel, kendisine miras kalan geleneklerden kaçındığı için değil, onları ciddiye aldığı için radikaldir. Çelişki felsefesinin kökeninde, Tanrı'nın çarmıhta ölmesinin devrimci edimi yatar. Hegel, Hıristiyanlığın başlattığı dönüşümün derinliğini gören ilk düşünürdür. Sonsuz olan kendisini aşağılanmış ve itibarsız bir biçimde açığa vurduğunda, hiçbir şeyin çelişkiden azade olmadığını anlarız.

16 Sağ Hegelciliği canlandırmaya yönelik çağdaş bir girişim için bkz. Roger Scruton, *Conservatism: An Invitation to the Great Tradition* (New York: All Points, 2018). Scruton'a göre, Hegel'in bireysel özgürlüğün kolektif kökenine yaptığı vurgu, onu güvenli bir şekilde muhafazakar düşüncenin içine yerleştirir.